

Źródła inspiracji w architekturze. Cz. 1. Metafora

dr inż. arch.
ANNA KOSSAK
Politechnika Śląska
Wydział Architektury
ORCID: 0000-0002-0582-2754

Artykuł stanowi próbę przedstawienia skompensowanych informacji dotyczących definicji, formy, funkcji, interakcyjnej koncepcji metafory i jej znaczenia dla nauki oraz myślenia kreatywnego. Porusza problematykę funkcji metafory w architekturze, poczynsz od procesu dydaktycznego po życie zawodowe architekta.

Klasyczna definicja metafory (przenośni) pochodzi od Arystotelesa. W Poetyce pisze on: „Metafora jest to przeniesienie nazwy jednej rzeczy na inną: z rodzaju na gatunek, z gatunku na rodzaj, z jednego gatunku na inny, lub też przeniesienie nazwy z jakiejś rzeczy na inną na zasadzie analogii” [1]. W najprostszej wersji definicji metafora to połączenie dwóch rzeczowników odległych od siebie znaczeniowo, które razem dają zupełnie nową jakość, nowe znaczenie.

Przykłady metafory:

- serce z kamienia – serce nieczułe, niekochające, bez uczuć;
- rzucić okiem – spojrzeć;
- ostry język – ironiczny, złośliwy, ale też dowcipny sposób mówienia.

Przykładami mogą być zwroty:

- czara jest tarczą Dionizosa;
- starość jest wieczorem życia [1].

Julian Przyboś twierdzi, że: „Nie można metafory wyrazić opisem, nie można metafory wyrazić inaczej niż metaforą, że jest to akt poetycki nieprzetłumaczalny na język dosłownego opisu” [2].

Funkcja metafory

W roku 1980 George Lakoff wraz z Markiem Johnsonem opublikowali pierwsze wydanie swojej książki *Metafory w naszym życiu*, w którym ustanawiają metaforę w centrum międzyludzkiej komunikacji [3]. Zgodnie z duchem kognitywizmu to metaforom przypadają funkcje ułatwiające poznanie (kognicję). Inny, funkcjonalny aspekt metafory kryje się w jej potencjale kreatywnym.

Interakcyjna koncepcja metafory a nauka i myślenie kreatywne

Najgłośniejszą, a także najczęściej przywoływaną teorią metafor (korygującą dwie klasyczne koncepcje: substytucyjną i porównawczą) w kontekstach związanych z nauką jest koncepcja interakcyjna Maxa Blacka. „Według tej koncepcji metafora nie tylko pełni funkcje heurystyczne, ale tworzy nowy wgląd, a więc oferuje nową wiedzę. (...) Według koncepcji interakcyjnej istotą metafory jest zmiana sensów wyrażań, a więc katechreza. Główna teza tej koncepcji głosi, że nie da się przekształcić metafory w stwier-

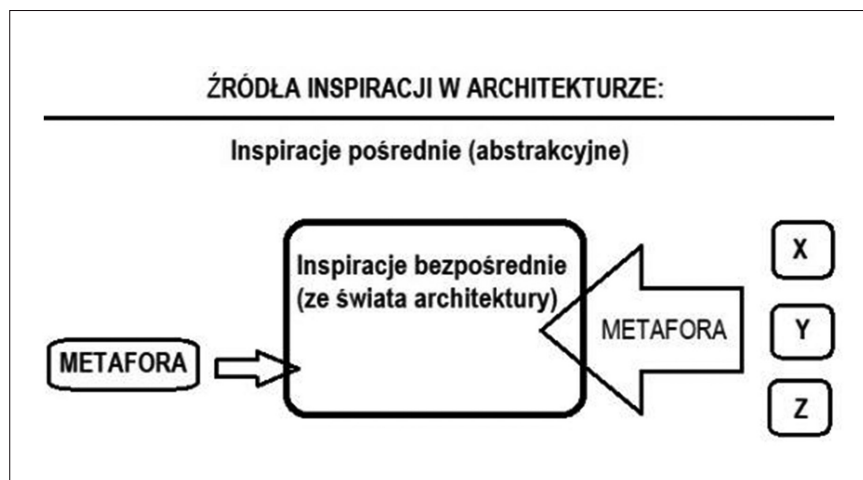
dzenia dosłowne (niemetaforyczne) bez utraty jej poznawczej zawartości, czyli nie ma tłumaczenia metafory na wyrażenie niemetaforyczne” [4].

„Za zwieńczenie teorii interakcyjnej i jej najważniejszy wynik uznaje się tak zwaną silną tezę o kreatywności. Teza ta stwierdza, że metafora raczej tworzy podobieństwo niż opiera się na podobieństwie uprzednio istniejącym. Możemy opierać się na metaforach w celu zrozumienia rzeczy, których nie mogliśmy zrozumieć bez ujęcia metaforycznego”¹.

Metafora a architektura

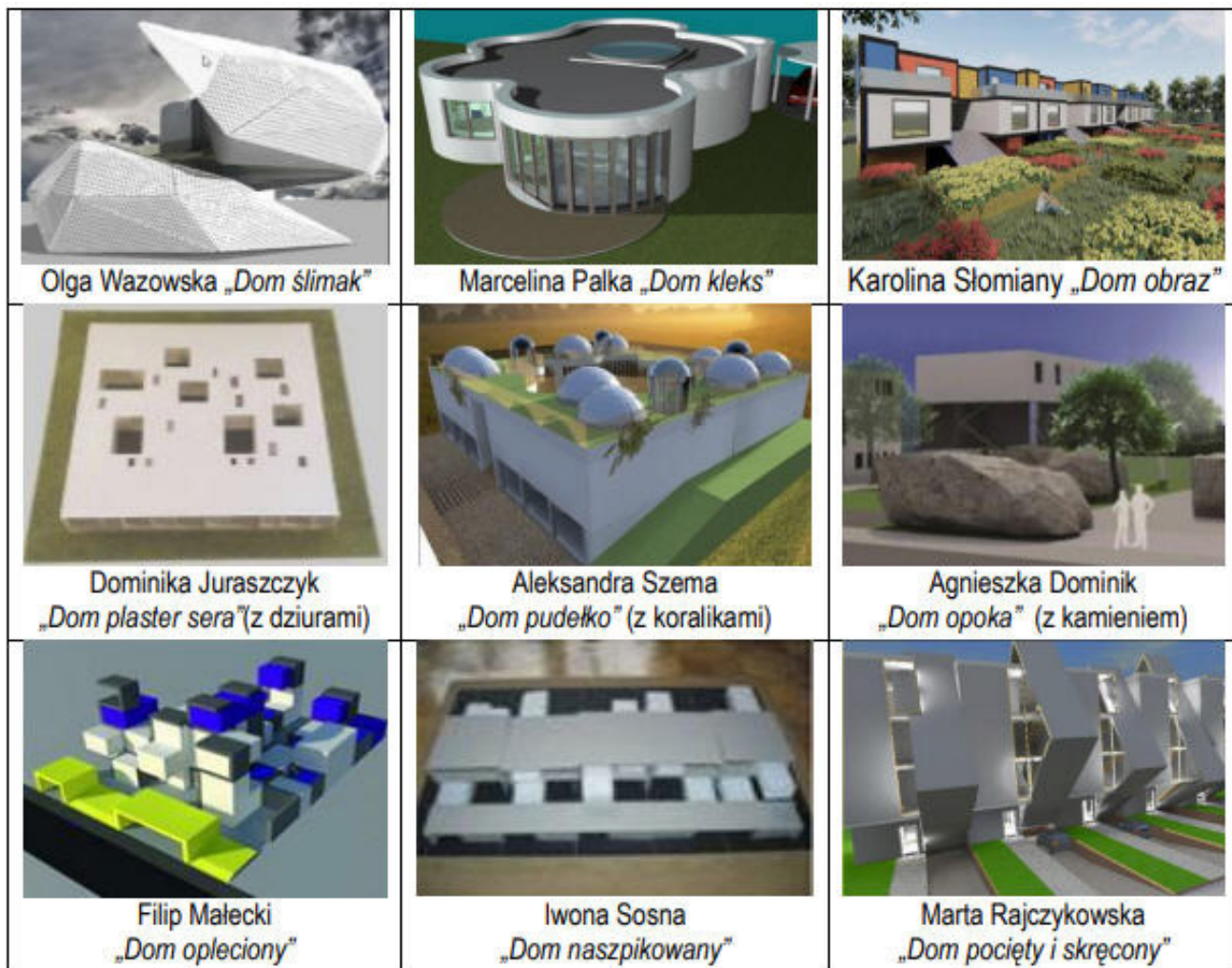
Pogląd o bliskości architektury oraz słowa był wyrażany zarówno przez teoretyków architektury, jak i samych architektów. Jak pisze Waldemar Wawrzyniak: „Architektura jest sztuką bardzo bliską poezji, bliżej niej jest może tylko rzeźba. W tworzeniu istotną, fundamentalną rolę odgrywają: marzenie, wyobraźnia, metafora i inspiracja. Inspiracją mogą być znaki i symbole, ich odniesienia architektoniczne, podróże architektoniczne, także literatura, słowo” [5].

Marcin Charciarek w swojej rozprawie doktorskiej pt. *O metaforze w architekturze współczesnej* pisze we wstępie: „Istotnie, wydaje się, że naturalna skłonność do metaforyzacji wszelakich przejawów rzeczywistości i aktywności ludzkiej ma swoje odzwierciedlenie także w architekturze. Podstawą dla tego przeświadczenia jest wciąż potwierdzana przez architektów potrzeba odnajdywania i uzewnętrznienia nietypowych ekspresji przekładających sens sztuki budowania w pojęciu odwołujące się do innych, pozaarchitektonicznych sfer stylistycznych” [6]. Jak twierdzi, czynią to: „nieradko dla własnej przyjemności, kiedy indziej, aby wyróżnić swoją działalność pośród innych budowli”². Według niego: „Każdą rzecz architektoniczną można ba-

Rys. 1. Przykłady prac studenckich wykonanych pod kierunkiem autorki, wykonanych w ramach zajęć z Projektowania Domów Jednorodzinnych na semestrze 3. studiów I stopnia, w Katedrze Projektowania Architektury Mieszkaniowej i Użyteczności Publicznej RAR2, Wydziału Architektury Politechniki Śląskiej (Źródło: opracowanie własne)

¹ [4] s. 11.
² [6] s. 10.

Rys. 2. Metafora jako bezpośrednie źródło inspiracji w architekturze i jako podstawowe narzędzie do implikacji innych źródeł inspiracji niebezpośrednich do środowiska architektonicznego

dać w dwóch aspektach: materialnym i pozamaterialnym; odnoszących się do zawartości stylistycznej i duchowej, przenoszonych przez kształt. Metafora, jako trop należący do tej drugiej warstwy poznawczej, często decyduje o architekturze jako fakcie poetyckim, wyróżniającym się swoją niezależną ekspresją³ oraz: „metafora wraz z innymi zjawiskami tropicznymi łączy architekturę z domeną należącą do świata znaczeń figuratywnych i przez to staje się autonomicznym elementem wewnętrznej języka architektury”⁴.

Charciarek uważa, że w architekturze, jak we wszystkich dziedzinach sztuki, istnieją metafory, o których można powiedzieć, że są:

- tzw. genetyczne (lub konwencjonalne) – wszelkie podobieństwa do form antropomorficznych czy innych utrwalonych kategorii związanych z estetyką techniczną np. statków, maszyn itp.;
- oraz metafory niekonwencjonalne – podobieństwach związanych pośrednio z obecnością kontekstu, wynikających jedynie z nielatwego odczytania idei autorskiej, w których przenośnia pomysłu tworzy często wyrażenie np. „architektu-

ra jako taniec”, „architektura jako muzyka”, „sensualna architektura” itd.

Za Anthonym C. Antoniadesem Charciarek przytacza też, że metafory stosowane w architekturze, ze względu na intencje, można podzielić na:

- ukryte metafory (*intengibile metaphors*) – autor określa jako te, które są punktem wyjścia dla obrazowania koncepcji, idei, natury ludzkiej lub też szczególnych sekretnych upodobań (oparte na indywidualności autora, określone kulturą, tradycją);
- widzialne metafory (*tengibile metaphors*) – to te, których punktem odniesienia są stricte efekty wizualne (a więc dom jako zamek, sklepienie świątyni jako nieboskłon itd.) .

Metafora w nauczaniu projektowania architektonicznego

Paweł Maryńczuk we wstępie do jednej z cyklu monografii wieloautorskich Inicjacje w Architekturze, które powstały we współautorstwie moich współpracowników Katedry RAR2 WA Politechniki Śląskiej, tak o funk-

cji metafory w dydaktyce pisze: „Gimnastykujemy umysł i uczymy go odnajdywać oryginalne rozwiązania. Wyrabiamy w swoim myśleniu większą otwartość na kreowanie pomysłów wbrew prawom logiki i przyjętym zasadom. Pobudzamy wyobraźnię do tworzenia rzeczy niezwykłych i nieprawdopodobnych poprzez zabawę wyobraźnią twórczą, szukając odpowiedzi na różne pytanie: Co by było, gdyby...? np. budynek był w podziemiu, bez okien, w obiekcie nie ma klatek schodowych, stropy byłyby pochyle, a ludzie potrafili latać itp. Czasami, aby lepiej zrozumieć trudny i złożony problem, używamy metafor: „dom trójkąt”, „dom tubus”, „dom ukryty”, „dom kleks”, „dom arka” [8].

Dzieje się tak, gdyż „metafora przynosi nową wiedzę i zrozumienie, łączy różne dziedziny – ułatwia transfer z jednego obszaru do drugiego. Samo tworzenie metafor jest aktem twórczym, ponieważ wymaga tworzenia nowego znaczenia, czyli czegoś, co jest nowe i wartościowe” – mówi Andrzej Budrowiecki [9].

³[6] s. 9.

⁴[6] s. 10.

Do wartościowych, świeżych rozwiązań prowadzą tylko metody nowoczesne i niekonwencjonalne. Istnieje konieczność wzbogaceniem starych nawyków myślenia nowym – kreatywnym (projektującym). Takiego właśnie staramy się uczyć naszych studentów od samego początku ich architektonicznej edukacji. Rys. 1. przedstawia przykłady prac studenckich projektów domów jednorodzinnych wykonanych w semestrze III, które poszukując idei projektu, posilkują się inspirującą metaforą. Dzięki niej, uruchamiając abstrakcyjne myślenie, studenci starają się wyluskiwać z inspirujących źródeł pewne ich charakterystyczne cechy oraz w oryginalny, twórczy sposób implikują je do swoich prac, zgodnie z własną wrażliwością i potrzebami projektu. Przynosi to dzięki temu zawsze zaskakujące, nieprzewidywalne efekty, nawet w przypadku posłużenia się przez różne osoby identyczną metaforą.

Metafora w praktyce zawodowej architektów

Już na łamach swojego poprzedniego artykułu [10] zastanawiałam się: czy tego typu poszukiwania silnych rozwiązań ideowych (opartych np. na metaforycznych skojarzeniach) są do zastosowania w „realnym świecie”? Czy nie są zbyt „akademickie”? Czy na tego typu projekty istnieje zapotrzebowanie np. na naszym rodzimym rynku? Za odpowiedź może służyć twórczość i sukcesy zawodowej absolwentów naszego Wydziału Architektury Politechniki Śląskiej, zwłaszcza wielokrotnie nagradzanego Roberta Koniecznego.

Do tej pory w jego pracowni KWK Promes powstało ponad 20 wyjątkowych domów. Każdy z nich posiada symboliczną (najczęściej metaforyczną) nazwę własną (rozpoznawalną, zapadającą w pamięć), w jednoznaczny sposób kryjącą w sobie całą główną ideę projektu, m.in.:

- Dom Otwarty (II nominacja do nagrody Miesa van der Rohe);
- Dom Atrialny (nagroda: House of the Year Award 2006 i Grand Prix Leonarda 2007);
- Dom OUturalny (znalezł się wśród trójki finalistów LEAF Awards 2009);
- Dom Bezpieczny (w finale konkursu o Nagrodę Miesa van der Rohe 2008);
- Arka Koniecznego – dom własny (nagroda: najlepszy dom świata w konkursie Wallpaper Design Award 2017) oraz Dom Ślimak, Dom Typowy, Dom Ukryty, Dom Autorodzinny, Dom po Drodze i Dom w Drodze.

„Wallpaper” o śląskiej pracowni architektonicznej Koniecznego pisze następująco:

„KWK Promes rozwija każdy projekt z prostego klucza, wyrazista idea jest konsekwentnie prowadzona od koncepcji po ostatni rysunek. Wszystkie detale budynku, jego tech-

nologia, struktura, forma i materiały są rezultatem głównego pomysłu. Architekci wierzą, że takie projektowanie daje im wolność w przełamaniu przyzwyczajzeń i tworzeniu nowych architektonicznych przestrzeni i koncepcji” [11].

Na podstawie takiego komentarza można domniamać, że poszukiwanie źródeł inspiracji w środowisku spoza stricte architektonicznego i ich implikacja przy pomocy metafory do idei tworzonego dzieła architektonicznego to nie sztuka dla sztuki, tylko solidne oraz skuteczne narzędzie projektowe.

Podsumowanie

Za podsumowanie może posłużyć rys. 2. przedstawiający kluczową, bo podwójną rolę metafory na polu poszukiwań źródeł inspiracji w architekturze. Z jednej strony bowiem metafora sama (będąc osadzona – z racji swej natury, ale i tradycyjnego jej postrzegania – w świecie poezji, literatury oraz mowy potocznej) może być niebanalnym źródłem inspiracji niepośredniej (abstrakcyjnej). Z drugiej stanowi podstawowe narzędzie do implikacji innych, źródeł inspiracji niepośrednich (czyli tych spoza źródeł bezpośrednich, ściśle związanych z architekturą) do środowiska architektonicznego.

Bibliografia:

- [1] Arystoteles, *Poetyka*, Podbielski H. (przel. z grec. i oprac.). Wrocław: Ossolineum, 1989, seria: Bibliotek Narodowa. Seria 2. ISBN 83-04-03277-5 [dostęp: 2.01.2021], <https://plwiki.pl/Leksykon/Metafora>.
- [2] Przyboś J., O metaforze, [w:] *Twórczość 1959* nr 3, s. 115.
- [3] Lakoff G., Johnson M., *Metafory w naszym życiu*, Tomasz P. Krzeszowski (tłum.). Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1988, seria: Biblioteka Myśli Współczesnej. ISBN: 978-83-06-01636-9, s. 30.
- [4] Czarnocka M., Mazurek M., *Metafory w nauce*, [w:] *Zagadnienia Naukoznawstwa 1* (191), 2012 PL ISSN.0044-1619, s. 8.
- [5] Wawrzyński W., *Sacrum w architekturze*, Wrocław: Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej 1996, s. 120.
- [6] Charciarek M., O metaforze w architekturze współczesnej, rozprawa doktorska Wydział Architektury Politechniki Krakowskiej, Kraków 1999, Biblioteka Cyfrowa Politechniki Krakowskiej, s. 6. [dostęp: 2.01.2021], https://repozytorium.biblos.pk.edu.pl/repo/resources/26998/file/suwFiles/CharciarekM_Metaforze-Warchitekturze.pdf.
- [7] Antoniadou A., *Poetics of Architecture*, New York 1990, roz. Metaphor, s. 29.
- [8] Maryńczuk P., *Inicjacje w architekturze*. W poszukiwaniu funkcji, funkcjonalizm, monografia wieloautorska red. nac. P. Maryńczuk, Wyd.: M-Projekt Biuro Usług Projektowych P. Maryńczuk, Bytom 2012, ISBN 978-83-934068-3-8, s. 15.
- [9] Budrowiecki A., *Dlaczego warto rozwijać kreatywność*, [dostęp: 2.01.2021] <https://polki.pl/rodzina/nastolatki,dlaczego-warto-rozwijac-kreatywnosc,10325406,artykul.html>.
- [10] Kossak-Jagodzińska A., *Rola modelu w kreacji dzieła architektonicznego na przykładzie projektów domów jednorodzinnych*, [w:] *Inicjacje w architekturze*. Model w poszukiwaniu idei projektowej, monografia wieloautorska, red. nac. P. Maryńczuk, Wyd.: M-Projekt Biuro Usług Projektowych Paweł Maryńczuk; Radzionków: Urząd Miasta, Bytom 2011, ISBN 978-83-934068-0-7, s. 39-59.
- [11] *Sztuka Architektury*, Robert Konieczny – śląski architekt międzynarodowej sławy, [dostęp 2.01.2021] <https://sztuka-architektury.pl/article/4689/robert-konieczny>.
- [12] Jaśkiewicz J., O metaforze - w architekturze i w innych sztukach pięknych, Wydawnictwa Politechniki Warszawskiej, Warszawa 1991.

DOI: 10.5604/01.3001.0014.8095

PRAWIDŁOWY SPOSÓB CYTOWANIA
Kossak Anna, 2021, Źródła inspiracji w architekturze. Cz. 1. METAFORA, „Builder” 4 (285). DOI: 10.5604/01.3001.0014.8095

Streszczenie: W temacie poszukiwania źródeł inspiracji w architekturze metafora pełni kluczową, bo podwójną rolę. Z jednej strony bowiem sama (będąc osadzona – z racji swej natury, ale i tradycyjnego jej postrzegania – w świecie poezji, literatury, jak i mowy potocznej) może być niebanalnym źródłem inspiracji niepośredniej (abstrakcyjnej). Z drugiej stanowi podstawowe narzędzie do implikacji innych źródeł inspiracji niepośrednich (czyli tych spoza źródeł bezpośrednich, ściśle związanych z architekturą) do środowiska architektonicznego. Artykuł stanowi próbę przedstawienia skompensowanych informacji dotyczących jej definicji, formy, funkcji, interakcyjnej koncepcji metafory i jej znaczenia dla nauki oraz myślenia kreatywnego. Porusza problematykę funkcji metafory w architekturze, poczynając od procesu dydaktycznego po życie zawodowe architekta.

Słowa kluczowe: metafora, źródła inspiracji, architektura, dydaktyka architektoniczna, praktyka zawodowa architekta

Abstract: SOURCES OF INSPIRATION IN ARCHITECTURE. PART 1. METAPHOR. In

the subject of the search for sources of inspiration in architecture, metaphor plays a crucial, because double role. On the one hand, metaphor itself (being embedded - due to its nature, but also due to its traditional perception - in the world of poetry, literature and everyday speech) can be a remarkable source of indirect (abstract) inspiration. On the other hand it constitutes a basic tool for implicating other, indirect sources of inspiration (i.e. those outside the direct sources, closely related to architecture) in the architectural environment. The article is an attempt to present compensated information concerning its definition, form, function, interactive concept of metaphor and its meaning for science and creative thinking. It addresses the issue of the function of metaphor in architecture from the didactic process to the professional life of an architect.

Keywords: metaphor, sources of inspiration, architecture, architectural didactics, architect's professional practice